

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПОЛІТИКО-ПРАВОВОЇ ІДЕЇ ГЛОБАЛЬНОГО ГРОМАДЯНСТВА

SOME ASPECTS OF THE POLITICAL AND LEGAL IDEA OF GLOBAL CITIZENSHIP

Щербанюк О.В., д.ю.н., професор,
завідувач кафедри процесуального права

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
orcid.org/0000-0002-1307-2535

Питання глобалізації в сучасному світі є гострим як у соціології, політології, так і в міжнародних відносинах, та юридичній науці. Воно кидає виклик панівним уявленням про громадянство, які до недавнього часу сприймалися як загальноприйнятні і сталими. Сьогодні зростання глобалізації у всьому світі призвело до стійкого формування громадського руху та створенням як суспільних, так і політичних союзів на різних державних та наднаціональних рівнях. Що стосується категорій соціальних та індивідуальних форм власності, транснаціональні громадяни відзначені множинними ідентичностями та уподобаннями і часто подорожують між двома або більше країнами, у кожній з яких вони створили великі мережі з різними функціями. Подібно до глобального чи космополітичного громадянства, воно складається з міжнаціонального та багаторівневого членства у певних суспільствах. Транснаціональне громадянство ґрунтується на ідеї, що нова глобальна структура, що складається з підгруп національної ідентичності, зрештою замінить членство в одній єдиній національній державі. Серед юридично дискусійних питань глобального громадянства можна зазначити наступні: за космополітичною схемою особа здійснює відмову (часткову чи повну) від державного суверенітету, що є порушенням принципу автономії держав, суверенітету. Також, все ж таки потрібен демократичний контроль таких громадян, банальний облік в світу та, що складніше, загальноприйнятні іншими державами документ, який дозволяє перетинати кордони. Багато людей також вважають себе громадянами світу, оскільки вони почуваються як вдома, на якій території вони б не перебували. Більш близьким до правового осмислення глобального громадянства вважаємо ідею про транснаціональне громадянство.

Ключові слова: громадянство, глобалізація, політико-правові ідеї, космополіт, права людини.

The issue of globalization in the modern world is acute both in sociology, political science, international relations, and legal science. It challenges the prevailing ideas about citizenship, which until recently were perceived as universally accepted and stable. Today, the growth of globalization throughout the world has led to the steady formation of social movements and the creation of both social and political alliances at various state and supranational levels. Regarding the categories of social and individual forms of ownership, transnational citizens are marked by multiple identities and preferences and often travel between two or more countries, in each of which they have created large networks with different functions. Like global or cosmopolitan citizenship, it consists of transnational and multi-level membership in particular societies. Transnational citizenship is based on the idea that a new global structure composed of subgroups of national identity will eventually replace membership in a single nation-state. Among the legally debatable issues of global citizenship, the following can be noted: under the cosmopolitan scheme, a person renounces (partial or full) state sovereignty, which is a violation of the principle of state autonomy, sovereignty. Also, after all, we need democratic control of such citizens, banal accounting in the world and, what is more difficult, a document generally recognized by other states that allows crossing borders. Many people also consider themselves citizens of the world because they feel at home wherever they are. We consider the idea of transnational citizenship to be closer to the legal understanding of global citizenship.

Key words: citizenship, globalization, political and legal ideas, cosmopolitan, human rights.

Ідея глобального громадянства у деякому аспекті може належати до різновиду етики чи політичної філософії, в якій пропонується розглядати основні соціальні, політичні, економічні та екологічні реалії сучасного світу на всіх рівнях – окремими людьми, громадянським суспільством, організаціями, спільнотами та національними державами через глобальну призму. Воно відноситься до ширшого, що враховує культуру та навколишнє середовище світогляду, що визнає фундаментальний взаємозв'язок усіх речей. Політичні, географічні кордони перестають мати значення, а вирішення сьогоденних проблем опиняються поза вузьким баченням національних інтересів. Прибічники цієї філософії часто вказують на Діогена Синопського (бл. 412 р. до н.е.), як першого, хто застосував дане словосполучення: «я громадянин світу («*κοσμοπολίτης*») (грец.), або космополіт» у відповідь на питання про місце його походження [1, с. 233].

Ідея у тому, що особистість людини виходить межі географічних чи політичних кордонів і що обов'язки чи права походять з приналежності до ширшого класу: «людству». Це не означає, що така людина засуджує чи відмовляється від своєї національності чи іншої, більш місцевої ідентичності, але що така ідентичність відводиться «друге місце» після її членства у глобальній спільноті [2]. У розширеному вигляді ця ідея призводить до питань про стан глобального суспільства в епоху глобалізації. У загальному сенсі цей термін може мати те саме значення, що і «громадянин світу» чи космополіт.

Це була новаторська концепція, тому що найширшою основою соціально-політичної ідентичності в Греції на

той час було або окреме місто-держава, або греки (елліни) як соціальна група.

У XVIII ст. терміни «космополітизм» і «глобальне громадянство» часто використовувалися не як ярлики для певних філософських теорій, а для позначення неупередженості і неупередженості [3]. Космополітом вважався той, хто не підкорявся якійсь певній релігійній чи політичній владі, хто не був упереджений через якісь особливі пристрасті чи культурні забобони. Крім того, цей термін іноді використовувався для позначення людини, яка вела міський спосіб життя, любила подорожувати, дорожила мережею міжнародних контактів або скрізь відчувала себе як удома. У цьому сенсі Енциклопедія згадав, що слово «космополіт» часто використовувалося для позначення «людини без певного місця проживання або людини, яка ніде не чужа». Хоча автори-філософи, такі як Монтеск'є, Вольтер, Дідро, Аддісон, Юм і Джефферсон, називали себе космополітами в одному або кількох з цих смислів, ці звичаї не становлять особливого філософського інтересу.

Проте більшість захисників космополітизму у XVIII ст. не визнавали в цих критичних описах свою власну точку зору. Вони розуміли космополітизм не як форму індивідуалізму, а скоріше, спираючись на стоїчну традицію, як таку, що передбачає позитивний моральний ідеал загальнолюдської спільності.

Іммануїл Кант, як найвідоміший космополіт, виступав за набагато слабшу форму міжнародного правопорядку, а саме за «Лігу націй». У «На шляху до вічного світу» (1795 р.) Кант стверджує, що справжній і загальний світ можливий лише тоді, коли держави організовуються

в собі відповідно до «республіканських» принципів в один добровільний союз задля збереження миру і поваги прав і свобод не лише своїх громадян, а й іноземців.

Отже, в цьому випадку космополітизм – це філософська ідея, про те, що всі люди є членами єдиної, світової спільноти (універсальне співтовариство). Ідея охоплює різні аспекти та напрями суспільства, такі як просування універсальних моральних стандартів, створення глобальних політичних структур або розробка платформи для взаємного культурного самовираження та терпимості [3].

Наприклад, Кваме Ентоні Аппія описує космополітичне співтовариство, в якому люди з різних місць (фізичних, економічних і т. д.) вступають у відносини взаємної поваги, незважаючи на різні переконання (релігійні, політичні і т. д.) [5, с. 39] Для порівняння, Іммануїл Кант уявляв собі космополітичний світ, в якому армії були скасовані, а люди керувалися репрезентативним глобальним інститутом. У всіх випадках прихильники космополітизму поділяють акцент на тому, що всі люди повинні становити одну згуртовану та єдину спільноту.

Поряд із морально-політичними формами космополітизму виникла економічна форма космополітичної теорії, яка на наш погляд є найбільш вірогідною для зародження правового космополітизму та глобального громадянства.

Так, в її основі лежить вільна торгівля, світовий ринок, вільне переміщення послуг та праці. Тож ймовірно, що після того, як торгівлю буде лібералізовано в усьому світі, значення національних урядів різко зменшиться. Оскільки національні уряди в основному зосереджені на національній економіці та обороні, їх майбутня роль буде скоріш допоміжною в вищезазначених питаннях. Тобто чим вільніше буде ставати глобальний ринок, тим скоріше буде ставати роль держави.

Сьогодні зростання глобалізації у всьому світі призвело до стійкого формування громадського руху та створенням як суспільних, так і політичних союзів на різних державних та наднаціональних рівнях. У неполітичному визначенні було висловлено припущення, що громадянин світу може представляти цінність суспільству, використовуючи знання, отримані у різних культурних контекстах [4]. Багато людей також вважають себе громадянами світу, оскільки вони почувалися як вдома, на якій території вони б не перебували.

Більш близьким до правового осмислення глобального громадянства вважаємо ідею про транснаціональне громадянство, що є політичною концепцією, яка полягає в переорієнтуванні традиційних уявлень про громадянство та замінює виняткову національну прихильність людини здатністю належати до кількох національних держав, що проявляється у політичній, культурній, соціальній та економічній сферах. На відміну від національного громадянства, де люди взаємодіють у такій якості з однією суверенною державою, транснаціональне громадянство виходить за задалегідь встановлені територіальні кордони, щоб створити сучасне значення «приналежності» у дедалі більш глобалізованому суспільстві. Крім того, хоча упереджені уявлення про громадянство часто поділяються на національні, соціальні та індивідуальні форми ідентичності, всі три категорії служать для того, щоб зробити свій внесок у значення транснаціонального громадянства. Державне громадянство може бути визначено як індивід, що стверджує своє почуття належності шляхом підтримки ліберально-демократичних цінностей держави у суспільній сфері. Стосовно транснаціонального громадянства у людини буде можливість брати участь у цивільному житті в кількох суспільствах.

В той час, як деякі пов'язують транснаціональне громадянство з будь-яким історичним зрушенням або злиттям ідентичностей усередині національних держав, сучасні концепції цього терміна з'явилися лише в останні двадцять років [6] [7]. Багато хто пов'язує еволюцію цього терміна

з посиленням глобалізації [8] [9]. Глобалізація визначається посиленням міжнародного доступу до системи світових ринків капіталу та розширенням можливостей для більш швидких форм комунікації. Завдяки зручності та простоті сучасних міжнародних обмінів глобалізація перетворилася на процес, за допомогою якого міжнародні економіки та окремі особи взаємодіють одна з одною. Після закінчення холодної війни 1989 року еволюціонувала «глобальна політична економія» призвела до масових «реконтригацій світових арен». Глобалізація перетворила обмежену геополітичну систему на систему, яка значною мірою залежить від безлічі рівнів локальної, національної та глобальної взаємодії. Наприклад, індустріалізація Китаю з сільськогосподарського суспільства на виробничі підприємства, що супроводжується надмірним імпортом та експортом, сприяє необхідності об'єднання товариств з усіх куточків земної кулі [12]. Багатство, отримане приватними установами в результаті глобалізації, призвело до подальшого розширення корпорацій у пошуках далекої ресурсів і ринків [7].

Глобалізація призвела не лише до суттєвих політичних та економічних зрушень, а й вплинула на соціальні та культурні звичаї для людей. На думку Ендрю Ванденберга, такі акти глобалізації зрештою «усунули обмеження простору та часу, які зумовлювали все більш ранні людські дії, практики і, отже, ідентичності» [16]. Зі зростанням та розповсюдженням технологій все більше людей у всьому світі прийшли встановити особисті стосунки один з одним. Колишні регульовані державою формальні зустрічі тепер замінені сучасними неформальними і дедалі частішими взаємодіями. Швидке світове економічне зростання, отже, призвело до міжнародних міграцій. В останні роки, у поєднанні з глобалізацією, випадки неконтрольованої і переважно нелегальної міжнародної міграції, що почастишали, відкривають можливості для ескалації транснаціональної ідентичності. Оскільки між іммігрантами, їх батьківщиною та країнами, що приймають, виникають очевидні зв'язки, широко поширені цивільні відгалуження. Отже, міжнародна імміграція сприяє ослабленню індивідуальних державних зв'язків. Опинившись у країнах, що приймають, іммігранти формують соціальні мережі, зберігаючи при цьому зв'язки зі своєю батьківщиною. Деякі організації діють в обох країнах, що ще більше зміцнює уявлення про те, що міжнародні мігранти діють як транснаціональні громадяни у багатьох країнах [12].

Критикуючи ідею глобального громадянства відповідні дослідники стверджують, що неможливо змінити існуючу систему держав та сформувати світову державу чи глобальну конфедерацію держав. Однак це твердження важко підтримати перед фактом існування міжнародно-правових інституцій (глобальних) та державних об'єднань: Організації Об'єднаних Націй, Міжнародного Суду із Прав Людини, ЮНЕСКО, досвіду Сполучених Штатів та Європейського Союзу тощо [10][11] [13].

Щодо згадки в нормативно-правових актах словосполучення, то міжнародна практика має наступні приклади:

1) цілі сталого розвитку, які ООН затвердила у 2015 році на наступні 15 років (2016–2030) «4.7. до 2030 року забезпечити, щоб усі учні здобували знання і навички, необхідні для сприяння сталому розвитку, у тому числі шляхом навчання з питань сталого розвитку та сталого способу життя, прав людини, гендерної рівності, пропаганди культури миру та ненасильства, **громадянства світу** й усвідомлення цінності культурного різноманіття і вкладу культури в сталий розвиток» [17].

2) ми зобов'язуємося сприяти міжкультурному взаєморозумінню, толерантності, взаємоповазі, етиці **глобального громадянства** і спільної відповідальності. Ми визнаємо природну й культурну різноманітність світу, а також визнаємо, що всі культури і цивілізації можуть сприяти сталому розвитку і є вирішальним стимулом для цього» [Transforming] [18].

3) документ ЮНЕСКО (UNESCO Education 2030 Framework for Action): «Знання, навички, цінності та ставлення, необхідні громадянам для ведення продуктивного життя, прийняття обґрунтованих рішень, а також взяття на себе активних ролей на місцевому і глобальному рівнях у вирішенні глобальних проблем можуть бути отримані через освіту для сталого розвитку та освіту в цілях **глобального громадянства** (global citizenship education)» [19].

Окрім цього, не можна не згадати Загальну декларацію прав людини, ст. 1 якої зазначає, що «Всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах. Вони наділені розумом і совістю і повинні діяти у відношенні один до одного в дусі братерства.» Також, вирішального значення має ст. 15, відповідно до якої «Кожна людина має право на громадянство. Ніхто не може бути безпідставно позбавлений громадянства або права змінити своє громадянство.» [20].

Також, неможливо заперечити факт того, що в світі існує близько 15 млн. осіб без громадянства, які мають бути головними кандидатами на глобальне громадянство, але юридично продовжують жити без доступу до основних свобод та громадянських прав [15]. Відсутність громадянства часто означає, що ви не можете піти до школи, звернутися до лікаря, влаштуватися на роботу, відкрити

рахунок у банку, купити будинок або навіть одружитися. Особи, які мають громадянства будь-якої країни, називаються особами без громадянства. Особи без громадянства можуть мати труднощі з доступом до основних прав, таких як освіта, охорона здоров'я, зайнятість і свобода пересування. Без цих речей вони можуть зіткнутися з багатьма перешкодами та розчаруваннями протягом усього свого життя. Таким чином, щоб сприйматися всерйоз, заперечення має полягати в тому, що неможливо сформувати державу або федерацію такого глобального масштабу, тобто що неможливо реалізувати космополітичний ідеал. Саме тому люди об'єднуються в групи, далі в суспільство, політичну групу, політичний блок, населення, націю, народ, політичні союзи (державні) тощо.

Зробимо висновок, що глобальне громадянство в сучасному розумінні з одного боку вже існує у вигляді вільного ринку праці, міграційних процесів, Інтернету, міжнародних інституцій, політичних об'єднань держав, громадянства ЄС та інших можливостей, які доступні кожному. Але з іншого боку, нашу думку коректніше буде називати відповідні суспільно-правові відносини транснаціональним громадянством, тож глобальне громадянство поки залишається політико-правовою ідеєю, яка майбутньому неодмінно реалізується.

ЛІТЕРАТУРА

1. Diogenes Laertes. About the life, teachings and sayings of famous philosophers. 1986. p. 233. https://imwerden.de/pdf/diogen_laertsky_o_zhizni_ucheniya_kh_i_izrecheniyakh_filosofov_1986_text.pdf
2. Shaw M. Global Society and International Relations [Електронний ресурс] / Martin Shaw // Polity; 1st edition. – 1994. – Режим доступу до ресурсу: <http://users.sussex.ac.uk/~hafa3/global1.htm>.
3. Cosmopolitanism [Електронний ресурс] // Stanford Encyclopedia of Philosophy Archive. – 2002. – Режим доступу до ресурсу: <https://plato.stanford.edu/archives/win2019/entries/cosmopolitanism/#PoliCosm>.
4. Kleingeld, Pauline; Brown, Eric (October 2019). «Cosmopolitanism». In Edward N. Zalta (ed.). Stanford Encyclopedia of Philosophy. Center for the Study of Language and Information.
5. Appiah, Kwame Anthony (1997). «Cosmopolitan Patriots». *Critical Inquiry*. 23 (3): 617–39. doi:10.1086/448846
6. Bauböck, Rainer. «Towards a Political theory of migrant transnationalism.» *The International Migration Review*. 37, 3. New York: 2003.
7. Chavez, Leo R. *The Latino Threat: Constructing Immigrants, Citizens, and the Nation*. Stanford University Press: 2008.
8. Ciprut, Jose V., ed. *The Future of Citizenship*. MIT Press, Cambridge: 2008.
9. Guiraudon, Virginie. «European Integration and Migration Policy: Vertical Policy-making as Venue Shopping.» *Journal of Common Market Studies*, Vol. 38, No. 2., Blackwell Publishers, Lille, France: 2000.
10. Jacobson, David. *Rights Across Borders*. Johns Hopkins University Press, Baltimore: 1996.
11. Jackson, Robert. *International Perspectives on Citizenship, Education, and Religious Diversity*. Routledge, London: 2003.
12. Pollard, Patrick. «The Creation of the Euro and the Role of the Dollar in International Markets.» *The Federal Reserve Bank of St. Louis*, 2001. 6 May 2010 [1].
13. Soysal, Yasemin Nuhoglu. «Changing Citizenship in Europe: Remarks on postnational membership and the national state.» *University of Chicago Press*: 1994.
14. «Treaty of Maastricht on European Union.» *Activities of the European Union*. Europa web portal. 6 May 2010.
15. Waldinger, Roger. «Between Here and There: How Attached Are Latino Immigrants to Their Native Country?» *Pew National Hispanic Center*, 25 Oct. 2007. [2] 4 May 2010.
16. Vandenberg, Andrew, ed. *Citizenship and Democracy in a Global Era*. MacMillan Press, New York: 2000.
17. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 25 вересня 2015 року «Перетворення нашого світу: Порядок денний в області сталого розвитку на період до 2030 року». <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N15/291/92/PDF/N1529192.pdf?OpenElement>
18. ЮНЕСКО глобального громадянства Education 2030. Incheon Declaration and Framework for Action for the implementation of Sustainable Development Goal 4, http://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/education-2030-incheonframework-for-action-implementation-of-sdg4-2016-en_2.pdf.
19. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development, <https://sustainabledevelopment.un.org/post2015/transformingourworld>
20. Загальна декларація прав людини https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text